

Brazília hosszú út előtt áll

Bolsonaro közjogi felelősségre vonásától eltekintve, valószínűleg a szavazók döntik majd el Brazília sorsát. A mostani elnök riválisainak megoldásokkal kell előállniuk, s nem pedig a nosztalgiára építeniük. Bolsonaro utódja egy tönkretett és megosztott országot fog örökölni. A romlás sajnos nem állt meg egy embernél – sokkal mélyebbre hatolt.

(The Economist)

Howard W. French

A Tibet nevű börtön
Miként tartja Kína uralma alatt
ezt a nyugodt régiót

Tibetet „remetekirályságként” ismerték a huszadik század elején, abban az időszakban, amikor ténylegesen önálló volt. Ez az elnevezés tükrözi a hely félreeső fekvését, amelyet csak fokoz lakható fennsíkainak magassága, a Tibetet szegélyező félelmetes hegláncok (köztük a Himalája is), és népének állítólagos elszigetelt jellege, amelynek feltehetően egyetlen vágya, hogy békében élhessen.

A legutóbbi időben teljesen különböző erők voltak befolyással Tibet elszigeteltségére, ezek egy része csökkentette, más része fokozta azt. Miután a Kínai Kommunista Párt 1949-ben győztesen került ki a kínai polgárháborúból, első tennivalóinak egyike volt, hogy Tibetet Peking irányítása alá helyezze, és a hegyvidéki régiót egyesítse az országgal. Ezt fegyveres erőszakkal érték el, miután a legfőbb KKP-vezető, Teng Hsziao-ping és más parancsnokok a Népi Felszabadítási Hadsereg katonáinak ezreit vezényelték Tibetbe, hogy kínai fennhatóság alá vonják. Tibet hagyományhoz hű vezetői felháborodtak a szöszegésen és a Tibetnek Kína által korábban tett autonómia-ígéret megszegésén; 1959-ben legfontosabb vezetőjük, a dalai lámaként ismert buddhista szerzetes szárazföldi úton Indiába menekült száműzetésbe, ahol azóta is tartózkodik. Kína Tibethez való

hozzáállásában mindig is az elnyomás és a viszonylagos tolerancia szakaszai váltakoztak. Kényszerházasságukat azonban soha nem lehetett tartós vagy boldog kapcsolatnak nevezni.

Ennek az évszázadnak az elejére Kína kemény munkával fáradozott Tibet lenyűgöző modern infrastruktúrájának kiépítésén, beleértve a vasútvonalakat, amelyek négyezer méteres magasságban haladnak át az örökké fagyott talaj – a permafroszt – óriási területei felett. Az ezen haladó vonatok azt szolgálják, hogy az ország más részeiről tömegesen idetelepítsék a han kínai, többséget képviselő népcsoport tagjait; ez a KKP szándékát tükrözi, mi szerint könnyebb azt a Tibetet ellenőrizni, amelynek a városait javarészt nem tibetiek lakják.

Eközben a KKP szinte lehetetlenné tette nemzetközi újságírók és független kutatók szabad belépését a területre. Még egyszerű külföldi turistáknak is különleges engedélyre van szükségük. Csak sejteni lehet, hogy egy gyorsuló projekt eltitkolásáról van itt szó, amelynek célja a térség határozottabb térdre kényszerítése, valamint a politikai konformitás és engedelmesség – azaz Peking hivatalos nyelven szólva a „modernizáció” és a „harmónia” – Tibetre kényszerítése, függetlenül attól, hogy ez tetszik-e a tibetieknek vagy sem.

Sokaknak egyáltalán nem tetszett. 2008-ban hatalmas tiltakozási hullám tört ki a fiatal dalai láma elmenekülésének ötvenedik évfordulója közeledtével. A tiltakozások nemcsak a helyi kultúrát felhígító és a tibeti buddhizmust gyengítő kínai törekvések miatti haragot tükrözték, hanem az abbéli félelmetek is, hogy a nagytiszteletű dalai láma száműzetésben fog meghalni, és utódjának kinevezésével Peking közvetlen irányítást akar majd gyakorolni a vallás felett. A KKP-nek a tibeti ellenállást eltipró erőfeszítései ellenére a zavargások meglepetésként érték Pekinget és bámulatos gyorsasággal terjedtek. Hamarosan a szomszédos Szecsuan tartomány nagy részét is elárasztották a tüntetések, élükön a safrányszínű ruhát viselő szerzetesekkel és szerzetesnőkkel, akik kivonultak kolostoraikból, és ülötüntetéseket rendeztek a térség városainak központjaiban. Az erőszakmentes tiltakozások talán legradikálisabb

formájaként mások az önégetés látványos tetéhez folyamodtak, amelynek során nyilvános tereken gyújtották fel magukat.

Akkoriban a *The New York Times* kínai tudósítója voltam. Ahogy figyeltem a felkelés terjedését, mindent tőlem telhetőt megtettem, hogy eljussak Lhászába, Tibet fővárosába, ahol a zavargások kiobbantak. Csengtuba, Szecsuan virágzó fővárosába repültem, és autót béreltem azzal az elgondolással, hogy északnyugatra megyek a főként tibetiek lakta területekre. Más kollégák jelentéseiből tudtam, hogy ez nem lesz egyszerű. A kínai rendőrség ellenőrző pontokat állított fel a Szecsuan tibeti központjába vezető főbb autópályákon, és visszafordította a külföldi újságírókat. Egy hosszú éjszakán át utaztam egy kínai kollégával és a sofőrömmel. Átmentünk néhány útlezáráson, miközben a hátsó ülésen kuporogtam, elrejtve arcomat, mintha aludnék és nagyon bebugyoláltam volna magam a hideg miatt.

Nemsokára nyilvánvaló lett azonban, hogy csak idő kérdése lesz, hogy megállítsanak vagy letartóztassanak minket, ezért körülményes és hegyvidéki mellékutakon mentünk tovább, csak hogy ráébredjünk, hogy az ilyen útvonalakon mérhetetlenül hosszabb ideig tart az átjutás. Végül visszafordultunk, miután megtudtuk, hogy a hatóságok őrizetbe vettek néhány külföldi újságírót, akik átjutottak a lezáráson, világossá téve, hogy mennyire valószínűtlen, hogy beférkőzhetnénk bárhová, ahol a tiltakozások vagy az önégetések zajlanak. Más helyeken rengeteg beszámolót gyűjthettem be a Tibetben uralkodó elégedetlenségről és a kínai kormány iránti gyűlöletről. Tagadhatatlan azonban, hogy Pekingnek sikerült távol tartania a hozzám hasonló embereket a frontvonaltól.

Ennek az odajutásért folytatott küzdelemnek az emlékei toltultak fel bennem, amikor Barbara Demick *Eat the Buddha (Edd meg Buddhát)* című legújabb könyvét olvastam. (A cím a kínai Vörös Hadsereg kiéhezett csapataira utal Tibetben, akik a polgárháború idején néha kifosztották a buddhista kolostorokat, és megették a lisztből és vajból készült vallási szobrokat.) Demicknek bármely más, ehhez a generációhoz tartozó, nem kínai újságírónál

ügyesebben sikerült túljutnia Peking korlátozásain és behatolni a tibeti világba, hogy abban elidőzve, könyvének lapjain keltse életre az ott lakókat. Demick különleges elhivatottsággal állt ezekhez a feladatokhoz, többek között 2009-ben megjelent *Nincs mit irigyelnünk a világtól (Nothing to Envy)* című könyvében, amely az egyik legrészletesebb beszámoló tanulmánya Észak-Koreáról, egy olyan helyről, amelyet Tibetnél is jobban rejtegetnek és elzárnak a külföldiek elől.

Bármennyire is leleményes és ihletett Demick beszámolója, könyvéből csendes elkeseredettség árad általános üzenetként: Kína nagysága, gazdagsága és hatalma, valamint az Egyesült Államokkal fennálló kölcsönös függősége miatt a külvilág nem sokat tud tenni annak érdekében, hogy megállítsa Pekinget az országban meglévő jellegzetes kultúrák és vallási hagyományok szándékos és szisztematikus elpusztításában, a modern Kína kora előtti gyökereik és régóta fennálló önálló múltjuk ellenére. Demick véleménye szerint a buddhista Tibet a többségében ateista, etnikai han többséggel való erőltetett asszimiláció felé halad – akárcsak Hszincsiang; Hszincsiang észak felől határolja Tibetet, és jelenleg sokat szerepel a hírekben, mivel bizonyítékok vannak arra, hogy a KKP koncentrációs táborokba zárással és kényszermunkával töri meg az ottani muszlim ujjur lakosságot.

Égő ember

Jóval azután, hogy a 2008-as tiltakozások füstje eloszlott Tibetben és Szecsuanban, Demick három „felderítő utat” tett Ngabába; ebben a szecsuan megyében a lakosság túlnyomó többségét hagyományosan a tibeti etnikum teszi ki, Peking vasmarkát pedig a mindenütt jelenlévő rendőrség és a városokat őrző hadsereg helyőrségei képviselik. Az ellenőrzések elkerülése érdekében az élelmes nyugati utazó stílusát vette fel, szándékosan kerülve egy tapasztalt tudósító kinézetét. „Nem akartam olyan nevetéses áruhát viselni, mint [a] tizenkilencedik századi felfedező [akik Tibetbe utaztak], de vettem egy pöttyös, lelógó szélű kalapot és egy légszennyezés elleni, Ázsiában használatos

maszkot – írja. – Hosszú, poros kabátokat és lapos fűzős cipőt viseltem. Az a tény, hogy gyakran esett az eső, lehetővé tette, hogy még egy ernyő mögé is el tudjak bújni.” Ez átsegítette az útlezárásokon és egyéb akadályokon, amelyeket a hatóságok azért állítottak fel, hogy távol tartsák a külföldi újságírókat. Sok újságíró szerint a folyékony kínai nyelvtudás előfeltétele annak, hogy sikeresen tudósítson Kínából, Demick azonban gyenge mandarintudását próbálta a maga javára fordítani; gyakran hallgatott vagy játszott az értelmet, amikor a járműveket, amelyekben utazott, rendőri ellenőrzés céljából megállították.

A pekingi elnyomás alatt töltött boldogtalan jelen, és a kínai marxista-leninista hatóságokkal való összetűzések hosszú története Ngabát Demick elbeszélésének középpontjába emelik: ez az egyetlen közlekedési lámpával rendelkező város „világviszonylatban az önégetések fővárosává vált” – írja. A ngabai emberek többsége, akikkel interjút készített, azonban már eltávozott. Néhányan Szecsuan olyan vidékeire mentek, ahol kevésbé szigorú a rendőri felügyelet; mások száműzetésbe vonultak, főleg az észak-indiai Dharamszalába, a tibeti nép egyfajta nem hivatalos fővárosába, amely otthont ad a dalai lámának és sok ezer más tibeti menekültnek, valamint egy mintegy kormányként működő, gondosan kiépített hivatalnak.

A könyv bővelkedik figyelemreméltó karakterekben; kettő azonban különös élenkséggel emelkedik ki, és mindkettőjük Dharamszalában horgonyzott le. Az első egy Gonpo nevű nő, aki egy tibeti király lánya volt; apjának az 1960-as években a radikális ideológiai hadviselés és a kulturális forradalom politikai zűrzavara során fokozatosan meggyűlt a baja Pekinggel. A király engedett Kína azon törekvéseinek, hogy Szecsuan nyugati részén végrehajtsa az utóbbi parancsait, de magában fellázadt, és végül öngyilkosságot követett el: leugrott egy hídról, miután felesége gyanús körülmények között eltűnt.

Gonpo, aki akkor középiskolás volt, belső száműzetésbe ment Hszincsiangba. A volt tibeti hercegno tehenet fejt és a mezőn dolgozott.

Végül találkozott egy – a lakosság többségét kitevő – han kínai férfival, feleségül ment hozzá, majd a kormánynak dolgozott sok éven át Nandzsingban, egy kelet-kínai nagyvárosban, és többször dicséretben részesült teljesítményéért.

1988-ban a tibeti kultúra és történelem újrafelfedezésének vágya arra készítette Gonpót, hogy kislányával együtt elzárándokoljon Dharamszalába, férjét egy időre hátrahagyva, vagy legalábbis eredetileg így gondolta. Gonpo távollétében történt az a vérengzés, amelynek során a KKP leszámolt a demokráciapárti tüntetőkkel a pekingi Tienanmen téren, és amelytől éles fordulatot vett a kínai politika. Egy ország, amely az elmúlt évtizedben nyitott a világ felé, befelé fordult, és a külföldi kapcsolatokkal rendelkező embereket gyanakvással kezelték.

Gonpo arra a következtetésre jutott, hogy biztonságosabb Indiában maradnia, ahol nyelvtudását a száműzetésben lévő tibeti kormány javára kezdte használni, alkotmányát és választási törvényét kínai nyelvre fordította a dalai láma kérésére. Végül még a számkivetettek mozgalmának törvényhozásában is részt vett. Demick árnyalt portréjában Gonpo olyan nőnek tűnik, akinek sok oka van a keserűsége – nem szívesen látja hazája, és talán végleg elszakadt családjától –, mégis a tibeti dilemma összetettségét testesíti meg. Gonpo feltűnő módon mentes a kínaiellenesség szenvedélyétől, és még csodálója is a Kína által elért eredmények nagy részének. Sőt, ahogy Demick megjegyzi, a maga szándékosan takarékos módján Gonpo inkább képviseli a szocialista életstílust, mint a legtöbb kínai. „Általában megpróbálok nem a múlttól beszélni – mondja Gonpo Demicknek. – Elszomorít.” Parányi kisebbséget jelentenek azok a hangjukat is hallható aktivisták, akik ellenállnak a tibeti életformára rátelepedő kínai betelepülőknek. Feltételezhető, hogy sok tibeti mély ellenszenvet táplál magában Peking iránt, de a büntetéstől tartva hallgat. Ugyanakkor a többi Demick által bemutatott ember között Gonpóval kapcsolatban már más érzésünk támad: a sztoikus lemondás.

Az ellenállás

Sok tibeti azonban mindent kockára tett azzal, hogy erőteljesebben szembeszállt a kínai hatóságokkal. Ilyen Demick könyvének egyik, hatalmas visszhangot kiváltó szereplője is, egy Tsegjam nevű férfi, aki szintén a dalai lámának dolgozik. Tsegjam Ngabában töltött fiatal éveiben koraérett diáknak számított, akit könyvek iránti szeretete segített abban, hogy viszonylag kényelmes állást kapjon, ahol nála alig fiatalabb diákokat taníthatott a megye első, 1983-ban megnyílt tibeti nyelvű középiskolájában. Nem sokkal később egy olyan úton találta magát, amely az egyre merészebb felforgató tevékenység felé vitte. Az iskolában szigorúan tiltották a tibeti történelem tanítását, ezért Tsegjam rávaszul buddhista filozófiáról és a tibeti naptár eredetéről szóló olvasmányokat kezdett beilleszteni a tananyagba. Han kínai tanfelügyelői nem beszéltek a nyelvet, ezért nem igazán értették, miről van szó. Demick azt írja, hogy Tsegjam „azt akarta ellensúlyozni, amire a diákokat a kínai iskolákban tanították, miszerint a kínai a műveltség nyelve, és hogy a tibeti csupán népnyelv, amelyet az idősek és a szerzetesek használnak”.

Később Tsegjam megkapta ajándékba a dalai láma 1962-es, *Földem és népem* című önéletrajzát. A szellemi vezető üzenete, miszerint „Tibet egy különálló és ősi nemzet, amely hosszú évszázadok óta kölcsönös tiszteletben tartották egymást Kínával”, sokban megerősítette Tsegjamat saját elgondolásait illetően. Ezen felbátorodva végül kockázatosabb tettekre vállalkozott, például kalligráfia-plakátokat készített olyan üzenetekkel, mint: „Szabad Tibetet. Kínaiak, kifelé Tibetből. Hozzák vissza Őszentségét, a dalai lámát.” A sötétség leple alatt tanítványai segítettek neki jól látható helyekre kitenni a plakátokat.

Ahogy az várható volt, ez Tsegjam 1989-es letartóztatásához vezetett, miután a hatóságok megkínózták egyik társát, és arra kényszerítették a férfit, hogy vallomást tegyen és nevezze meg a társait. A bíróságon Tsegjam dacosan ismerte el bűnösségét, és egy év börtönre ítélték – sokkal enyhébb idők jeleként. Nem sokkal szabaddalása után Tsegjam Indiába menekült egy volt diákjával, aki a felesége lett. Dharamszalában

telepedett le; politikai elveinek, gördülékeny mandarintudásának és szorgalmának köszönhetően a dalai láma személyi titkára lett, aki utazásaira is elkíséri az egyházfőt. Tsegjam szabadidejében szenvedélyes esszéíró: Ngaba kultúráját és történetét szeretné megörökíteni és méltó emléket állítani neki. Abban reménykedik, hogy a fullasztó pekingi vesztegzár alatt szenvedő Lhásza mellett még elég oxigén marad az olyan helyeken, mint Ngaba, hogy megörz-hessék a kultúrát egy olyan időig, amikorra talán újra beköszönt Kínába egy toleránsabb korszak.

Nincs kiút

Demick szereplőinek többsége egyáltalán nem vállal politikai szerepet; sokkal hétköznapibbak indítataikban. Arra kényszerültek, hogy elhagyják Ngabát és régióját, legalább annyira gazdasági elmaradottsága, az ottani politikai elnyomás miatt. Néhányuk ösztintén nagyra becsüli a fejlődést, ami összességében zajlik Kínában.

Végző soron azonban ez a bezártságról szóló könyv. A Ngabában maradt tibetiek egy helyőrségi városban élnek, amelyet lépten-nyomon a kínai biztonsági erők felügyelnek. Más városokat is láttam hasonló helyzetben, amikor 2012-ben turistaként Nyugat-Szecsuanba látogattam. Amikor leereszkedtem a magas hegyi hágókon keresztül, egy-egy kanyarból kiérve, hatalmas, frissen épített katonai és rendőri erődök látványa tárult elém.

Eközben a kínai hatóságok egyre inkább megnehezítik a Tibetbe jutást, még a szecsuanai tibeti nemzetiségűek számára is. Kína pedig gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy legális úton Tibetből Indiába lehessen jutni; a menekülés egyetlen módja egy gyötrelmes hegyi útvonal a rendőrök és fejjavadzások fúrjangos kikerülésével. A tibetiek számára nehéz lett az útlevel beszerzése. Kína más részein pedig tarka ruhás kívülállóknak számítanak, ha épp nem eleve gyanakvással nézik őket vagy elutasítóan bánnak velük.

A dalai láma – azzal a szándékkal, hogy csökkentse a feszültséget és könnyítsen az elnyomás légkörén – többször lemondott arról, hogy Tibet elváljon Kínától. Ezzel azonban nem nyert engedményeket Pekingtől, amely továbbra is bántó jelzökkel illeti, és folyamatosan